

М. В. ПРИСЯЖНЮК, д-р с.-г. наук, член-кореспондент НААН, Київ

СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ГОСПОДАРСТВА: ОКРЕМІ СТОРІНКИ ВИТОКІВ НАСІННИЦТВА У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ В ЄВРОПІ ТА В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Насінництво має важливе народногосподарське значення і є стратегічною галуззю будь-якої держави. Необхідність належного контролю у насінництві зумовлена та історично доведена. Поява перших насінневих господарств у Європі у XVIII столітті, стрімке подальше широке розповсюдження організації системи насінництва стало зразком для перших вдалих спроб запровадження насіннєвої справи в Російській імперії.

Ключові слова: насінництво, селекція, дослідна станція, сільське господарство, технологія вирощування

Вступ. Насінництво має давню історію. Воно нерозривне з такою стратегічною галуззю як селекція і є продовженням селекційного процесу й деякі його методи передбачають застосування селекційних методик [1]. Сучасне визначення насінництва сільськогосподарських культур таке: галузь науки і виробництва, яка займається розробкою теоретичних основ та практичних питань формування, технологій вирощування, післязбиральної обробки, зберігання, контролю, стандартизації і використання насіння [2]. Селекція вміщує у собі як теорію так і практику створення нових, покращення існуючих сортів і гібридів. У своєму становленні селекція і насінництво пройшли довгий шлях від переходу людства до осідлого способу життя, зародження землеробства і продовжують удосконалюватися нині [3].

До цієї теми неодноразово зверталися як галузеві вчені так й історики науки [4] та ін.

Цілі даної статті: додати лише окремі сторінки розвитку насінництва, конкретизувати деякі факти, повніше розкрити роль перших насінницьких господарств, внесок окремих особистостей, які залишили слід у витоків насінництва до того часу як воно стало системою.

Про перші спроби первісної людини поліпшити рослини шляхом добору кращих із них, їхнього розмноження писали стародавні філософи-дослідники природи: Варрон, Вергілій, Катон, Колумела, Пліній Старший, Теофраст і багатьох інших. Також М. Варрон зазначав, що потрібно відбирати колоски найбільші та найкраще насіння [цитовано за № 5]. Пліній Старший у трактаті «Естественная история» писав, що на насіння варто зберігати те зерно, яке на току потрапляє вниз: воно найкраще, тому що найважче й не існує доцільнішого способу його відрізнити [6].

Це свідчить про те, що були першооснови покращення рослин шляхом добору (селекція), їх збереження у чистоті і розмноження (насінництво).

Людське суспільство розвивалося, ширилося спілкування між державами, відкривалися нові ринки збуту в т. ч. і сільськогосподарської продукції. Господарі великих земельних угідь (мастків) були зацікавлені в

підвищенні якості своїх товарів. Тому таким актуальним ставало створення і впровадження врожайніших сортів, кращих технологій їх вирощування і удосконалення насінництва. Сортове насіння було не тільки засобом підвищення врожайності, але й товаром. Для виведення сортів і їх розмноження у багатьох країнах почали створювати дослідні поля, особисті фірми, товариства сільського господарства, які посилено займалися селекційними роботами і продажем насіння.

У створенні нових сортів і продажу насіння перше місце належить Англії. Так, у 1819 р. Патрик Ширреф у Шотландії на своєму полі знайшов відхилену форму пшениці (*Sport*), яка виділялася серед інших темнішим забарвленням і продуктивним колосом. Це була рослина, яка стала вихідним матеріалом першої встановленої ним різновидності *Mungoswell's wheat*. Різновидність виявилася стабільною і швидко поширилася по всій східній Шотландії. Другим прикладом була різновидність пшениці *Original-Red*, широко відома в Англії. З цим сортом пов'язане ім'я Ф. Галлета. Ще у 50-х роках XIX століття цей дослідник розпочав займатися виведенням нових сортів пшениці. У 1857 р. він відібрав колос з 87-ми зернами з найбільш відомої корисними властивостями різновидності пшениці *Original-Red*. Після декількох років ретельного добору та створення найсприятливіших умов для росту, він досягнув надзвичайних результатів. Праця виявилася настільки успішною, що його сорт отримав широке розповсюдження на початку XX століття як «галетівська» (*Hallet's pedigree nursery wheat*) [7]. Докладний опис добору Ф. Галлета подав А. Семполовський у своїй праці «Виведення нових сортів хлібних рослин» [8].

Але особливо активно долучилися до покращення посівного насіння у Німеччині, зокрема в Саксонії. Особливе місце займає постать Фрідріха Ноббе (1830–1920), агронома-хіміка і ботаніка, який обіймав посади професора ремісничої школи в Хемніце (*Saksoniya*) (1861–1868), згодом професора Тарандської лісової і сільськогосподарської академії (*Tharandt* поблизу *Dresden*) (1868–1870). Працюючи в ремісничій школі здійснив видання агрономо-хімічного журналу «*Landwirthshafliche Versuchstationen*». В 1869 р. він заснував при фізіологічній лабораторії Тарандської лісової і сільськогосподарської академії при посередництві окружного сільськогосподарського товариства у Дрездені дослідну станцію для фізіологічного дослідження рослин. Згодом, унаслідок нарікань сільських господарів на торгівлю недоброякісним насінням, що часто повторювалися у той час, ним було відкрито першу у Німеччині контрольну насінневу станцію, в якій здійснювалася перевірка посівного насіння [9, с. 145]. В 1876 році вийшла його праця «*Handbuch der semenkunde*» (насінництво), чим було покладено початок розвитку насінницької науки і контрольного насінневої справи [10].

Крім улаштування станції Ф. Ноббе ще у першій половині 70 років XIX століття винайшов для визначення доброякісності насіння, тобто його здатності до проростання, чистоти від різних домішок особливий прилад,

який почали повсюдно застосовувати на насінневих станціях. Цей прилад описано в «Трудах» Вільного економічного товариства та подано його зображення [11].

За зразком Контрольної насінневої станції, створеної Ноббе засновується багато таких установ у Німеччині. На 1878 р. було вже до 20 насінневих станцій та, крім того, спроектовано декілька нових установ, а також цей процес поширився й на інші держави. В 70–80-х роках XIX століття подібні станції виникають повсюдно, по одній такій подібного роду станції було організовано в Данії, Австрії, Угорщині, Бельгії, Голландії, Італії. Згодом відчулася потреба у взаємному спілкуванні для вирішення подібних проблем, щоб виробити однорідність у діяльності установ. За ініціативою знову ж професора Ф. Ноббе в 1875 р. було влаштовано в Граці перший з'їзд представників цих станцій з метою вироблення однотипової загальної програми, якою передбачалося як проводити дослідження якості насіння на цих станціях. З'їзд був доволі численним, всі питання, розглядувані досконало обговорювалися. В 1877 р. відбувся вже другий з'їзд з насінництва у Гамбурзі.

У Росії також розгортається діяльність з насінництва. Ще з 1876 р. на прохання товариства професор Ф. Ноббе разом із професором А. Ф. Баталіним в контрольно-насінневій станції Головного Імператорського ботанічного саду почали проводити аналіз якості насіння. Згодом аналіз став проводити сам В. М. Яковлев. В 1877 р. на засіданні 1-го відділення Імператорського вільного економічного товариства він зробив доповідь «Про влаштування при Товаристві випробувань посівного насіння» [9], у якій розповів про здобутки та рівень насінництва за кордоном, описав процес та прилади для дослідження насіння, в т. ч. й апарат Ф. Ноббе. За кордоном усі сільські господарі та ті хто торгував насінням були об'єднані в товариства, на кошти яких влаштовані насінневі станції, ці особи користувалися правом безкоштовного дослідження свого насіння. Для сторонніх існувала певна платня. В. М. Яковлев відмітив надзвичайно позитивні якісні результати після шестирічного існування контрольної справи за кордоном, переконливо доводячи необхідність широкого запровадження подібної справи в Росії. Так, за почином і на кошти Вільного економічного товариства починають проводитися в Головному Імператорському ботанічному саду (Санкт-Петербург) дослідження насіння, які подаються на виставку Товариства. Регулярно ця робота розгортається з 1878 року [10]. Кожного року влаштовувалася невелика домашня виставка посівного насіння у будинку товариства в день урочистого його зібрання, 31 жовтня. Перед тим розсилалися циркулярні запрошення і програми, котрими повинні були керуватися виробники насіння. Потім насіння всіх експонентів піддавалися в контрольно-насінневій станції Головного Імператорського ботанічного саду спеціальним дослідженням, на основі яких найбільш видатні зразки насіння за чистотою, повноваговістю, схожістю тощо – преміювалися від товариства

медалями. Список насіння, яке отримало та те, що не отримало нагород, друкувався у загальному зводі.

Оцінка насіння проводилася за методикою Ф. Ноббе. В. М. Яковлев публікував результати роботи в «Трудах» товариства [12].

Велими охоче багато господарів різних місцевостей Російської імперії надсилали найрізноманітніше насіння польових та городніх рослин. Особливо виокремлювалися на початку ХХ століття в Росії такі господарства:

Долина-Іванського – Чернського повіту, Тульської губернії. Це господарство здобуло популярність саме виробництвом різного насіння, а саме жита (Пробштейське, Бестегорне), вівса (Шатилівське) та різноманітних кормових трав. Славився також горох (Вікторія та Зелений). У спеціальній сортувальні (на Федорівському хуторі) насіння очищалося через систему сит, а у продаж поступало після попередньої перевірки на схожість.

Графа Берга – Юр'ївського повіту, Лівонської губернії, в маєтку «Загници». Власник цього маєтку здобув особливу популярність своїм озимим житом (Загницьке). Цей сорт жита продавався щорічно близько 3000 пудів. Крім того, граф Берг вивів нові врожайні сорти картоплі, продаж яких сягав щорічно до 80 000 пудів; вівса, ячменю, пшениці та ін. [13, с. 121].

Шатилова – с. Мохове, Новосільського повіту, Тульської губернії. Це з давніх пір знане господарство, яке славилось, головним чином, своїм сортом вівса, відомим під назвою – вівси «Штилівські» («Мохові», «Тульські»). Щорічний продаж насіння вівса сягав до 20 000 пудів. Овес, дійсно, славився чудовими якостями: вирощений на хороших землях, не вироджувався, ріс високим, давав багато соломи і в середньому – давав високий урожай зерна. Відібрав ці сорти Ф. Х. Майер – керуючий маєтком братів Шатилових, який виписав овес із Бельгії, а тому шатилівські вівси називалися інколи маєровськими. Довготривале використання шатилівських (маєровських) вівсів підтримувалося у чистоті завдяки ретельному догляду при вирощуванні насіння, очищенні на спеціальних насіннеочисних машинах та проведенню якісного аналізу в контрольно-насінневих станціях.

Графа О. О. Бобринського – Тульської губернії, маєток «Богородицьке» [14]. При маєтку був цукробуряковий завод з великими плантаціями буряку. На початку тут були введені два сорти цукрового буряку – Кнауера та Клейнванцлебен, але на кінець ХІХ століття поля забезпечувалися власним насінням.

І. А. Стебута – Єфремовського повіту, Тульської губернії, с. Кроткое привернуло до себе увагу продажем насіння жита та бонатської пшениці. Жито на полях І. Стебута, завдяки належному підбору ґрунту, внесення добрив та догляду полів формувало врожайність понад 100 пудів з десятини.

Графів Олексія, Петра, Василя Бобринських – Київської губернії, маєтки «Сміла» та інші. У цих великих господарствах проводилося випробування багатьох польових культур: *пшениці* (Бонатка, Єгипетська, Тейська, Костромська, Шампанська); *жита* (Пробштейське, Зеландське, Шампанське;

цукрового буряку (Кнауера, Клейванцлебен) та багато інших. Високу агротехніку в господарствах описував сучасник подій Н. Васильєв. Він зазначав, що виведення поліпшених сортів досягалося шляхом обробки сапою, мотикою та найретельнішого догляду. Перша селекція починалася ще до цвітіння, коли по екстер'єру, знищувалися всі рослини, які не задовольняли вимоги до сорту. Друга йшла по колосу на корені; потім слідував обробіток по вазі колосків та зерна [13, с. 122–124].

Графині Потоцької – Брестського повіту, Гродненської губернії, маєток «*Високолитовське*». Тут у найрізноманітніших сівозмінах вирощувалося і випробовувалося багато сортів пшениці, ячменю, вівса та інших культур. Завдяки високій агротехніці, отримували високоякісне зерно, яке за своїм чудовим зовнішнім виглядом зразу ж впадало у вічі. Кращі сорти цих культур демонструвалися за останні 15 років XIX століття на численних виставках та преміювалися за свої видатні якості високими нагородами. У маєтку було відведено декілька десятин під спеціальне насіннєве господарство, де випробовувалися та відбиралися різноманітні сорти зернових колосових та інших культур, а потім – ті, насіння яких виявлялося найкращим застосовувалося для отримання товарної продукції.

Для удобрення полів, крім гною, застосовували компост, чилійську селітру, а також і так звану фосфорну муку. Для підтримки сортів багатьох культур у чистоті, насіння різних зернових колосових обновлялося щорічно виписуванням з-за кордону [13, с. 121–122].

Маєток «*Калинівка*», Подільської губернії власника *Л. Валькова*. Загальна площа маєтку була 784 десятини, з яких орної землі 703 десятини. Цей маєток славився своїм господарством. Культури, вирощувані в «*Калинівці*» були такі: пшениця озима (до 10 різноманітних сортів), жито озиме (3 сорти). Крім того – озимий і ярий рапс, озима суріпниця, вика волохата, ячмінь (Педегрі та моравський); вівса (2 сорти); гороху (9 сортів); квасоля біла, просо (сріблясте біле та кормове червоне), сочевиця, кукурудза, мак, лісова чина Вагнера; картопля (24 сорти) та багато іншого. Однак основною культурою, якою славився маєток «*Калинівка*», був цукровий буряк, насіння різних сортів якого щорічно пропонувалося на продаж.

Маєток «*Собешино*» (біля Івангорода), Гарволинського повіту, Седлецької губернії, виділений графом Кіцким Варшавському товариству землеробських колоній та ремісничих притулків. У господарстві маєтку, крім звичайного виробництва сільськогосподарської продукції, проводилися дослідження з вивчення впливу добрив на зернові та кормові культури. Завідув дослідним відомий спеціаліст з сільськогосподарського насінництва А. Л. Семполовський [16]. Варто відзначити, багатий організаторський та практично-дослідницький досвід Семполовського. До діяльності в маєтку «*Собешино*» його головною заслугою було облаштування декількох контрольних сільськогосподарських насінневих станцій: перша – Жабівська, друга – Львівська, третя – Варшавська при місцевому музеї промисловості та сільського господарства. Останньою станцією керував до 1892 р., коли був

запрошений на посаду завідувача дослідним полем в «Собешино». Плідна діяльність на цій посаді неодноразово була премійована почесними дипломами.

В «Собешино» дослідник займався селекційно-насінницькою роботою: вивів сорт озимої пшениці «Тріумф». Який вважався на той час найбільш пристосованим до місцевого клімату Седлецької губернії, а також декілька сортів озимого жита й вівса.

Багато його трудів польською мовою, крім того за його авторством вийшли щорічні звіти про діяльність Варшавської насінневої, а з 1892 р. Собещанської дослідних станцій та численні статті з сільського господарства в різних спеціалізованих журналах, російською, польською, німецькою мовами.

Також необхідно особливо відзначити, що на прохання Імператорського Вільного економічного товариства А. Семполовський склав і опублікував у 1897 році «Руководство к разведению семян и улучшению возделываемых растений» [7]. Це видання багато дослідників вважають першим російським підручником з селекції та насінництва. Однак перше «Руководство ...» було написано директором Паризького Агрономічного інституту, професором Е. Рислером і опубліковано у Санкт-Петербурзі у 1888 р. [15].

Про господарства Російської імперії докладніше можна дізнатися з видання «Краткие справочные сведения о некоторых русских хозяйствах. – Изд. Департамента земледелия, 1897–1900».

Що стосується закордонних насінневих господарств, найбільш відомими були у Німеччині: фірма *Кнауера* – між Лейпцигом та Галле, які знаходилися у головному центрі німецького цукробурякового виробництва. Фірма «Кнауер» зосереджувала свою роботу на виведенні сортів цукрового буряку. Серед виведених сортів фірмою слід відзначити: Імператорський, Поліпшений імперіал білий, Відбірний електоральний, Імператорський рожевий, Мангольд та інші. Для підвищення цукристості у сортів на фірмі була створена хімічно-фізіологічна лабораторія.

Фірма «*Клейнванцлебен*» батьківщина досить поширеного у Росії того часу сорту цукрового буряку під такою ж назвою «Клейнванцлебен». Сорт був створений шляхом схрещування німецьких сортів з французькими, фірми Вільморенів.

Фірма «*Кведлінбург*», власник бр. Діппе. З розведення насіння це було одне з перших господарств світу на початку ХХ століття. Ця фірма разом з Ашерслебеном виробляла щорічно до 150 000 пудів насіння цукрового та до 30 000 пудів насіння кормового буряку. Найбільше експортували насіння в Росію та Австралію. Крім цукрового буряку на фірмі вироблялося насіння городніх та квіткових рослин: моркви, гороху, цикорію тощо; насіння резеди, левкої, фіалки, айстри тощо. У Діппе працювало 230 садівників, 20 помічників та інші співробітники. Усі приміщення було електрифіковано. Молотарки, віялки, сортувальні машини та інше – також працювали від електрики.

Фірма «*Шланшtedт*» – належала В. Римпау. Тут селекційним шляхом виведено сорт жита, який широко був відомий в Російській імперії під

назвою «Шландштедського». Сорт характеризувався крупним зерном, високою врожайністю, за що широко використовувався в господарствах Російської імперії.

Що стосується Франції – це звичайно ж фірма *Вільморенів*, неподалік Парижу. Одна із найстаріших, із всевітньою популярністю з питань селекції і виробництва насіння. Площа полів його господарства становила 5449 десятин, які засівали різноманітними зерновими колосовими, травами, квітами. Проводився контроль щодо схожості, чистоти, відносно вірності сорту. Діяла хімічно-фізіологічна лабораторія.

Фірма «Депре» спеціалізувалася на виробленні насіння цукрового буряку. Вона об'єднувала шість окремих ферм (у департаменті *du Nord*) з площею землі – 780 десятин. Насіння цукрового буряку «Депре» продавала щорічно близько 36 000 пудів.

Висновки. З вищевикладеного бачимо, що поява насінництва та контрольно-насінневої справи була зумовлена невідкладними життєвими потребами сільських господарів мати добре насіння для підвищення врожайності своїх господарств. Насінництво мало вагоме підґрунття: перші починання пішли з Англії, Франції та здебільшого з Німеччини, швидко розповсюджуючись по всій Європі, а також його основні засади, методи і прийоми стали зразком для наслідування в Царській Росії.

Список літератури: 1. *Розвиток насінництва в Україні* // Аграрна наука: розвиток та досягнення // М. В. Зубець, В. А. Вергунов, В. І. Власов [та ін.]. – С. 88–96. – (Сільське господарство України – від минулого до сьогодення / УААН, ДНСГБ, ННЦ «Ін-т аграр. економіки»; т. 4. 2. *Макрушин М. М.* Насінництво (методологія, теорія, практика): підручник / М. М. Макрушин, Є. М. Макрушина. – Сімферополь: ВД «Аріел», 2012. – 536 с. 3. *Вергунов В. А.* История развития теоретических и практических вопросов в семеноводстве / В. А. Вергунов, В. В. Шелепов, А. Е. Тарабрин, Р. Ю. Шабанов // Зб. наук. пр. Ін-ту біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН. – К., 2012. – Вип. 16. – С. 67–76. 4. *Розвиток насінництва в Україні* // Аграрна наука: розвиток та досягнення // М. В. Зубець, В. А. Вергунов, В. І. Власов [та ін.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – С. 88–96. – (Сільське господарство України – від минулого до сьогодення / УААН, ДНСГБ, ННЦ «Ін-т аграр. економіки»; т. 4); Селекція і насінництво сільськогосподарських рослин: підручник / Молоцький М. Я., Васильківський С. П., Князюк В. І., Власенко В. А. – К.: Вища шк., 2006. – 463 с.; Тарабрін О. Історичні етапи розвитку селекції та насінництва цукрових буряків (період з початку ХІХ століття до революції 1917 року) / В. Балан, О. Тарабрін // Історичні записки: зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2006. – Вип. 9. – С. 10–18; Тарабрін О. Етапи історичного розвитку селекції та насінництва цукрових буряків. Період від революції до Великої вітчизняної війни (1917–1941 рр.) / О. Тарабрін, В. Балан // Історичні записки: зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2006. – Вип. 10 (спец). – С. 216–218; П. Р. Сльозкін – засновник контрольно-насінневої справи: історія становлення й розвитку // Професор Сльозкін Петро Родіонович (1862–1927) / УААН, ДНСГБ, Укр. Держ. насіннева інспекція. – К.: Аграр. наука, 2007. – С. 54–65. – (Сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 19); Селекція, насінництво та сортознавство пшениці / Шелепов В. В., Гнаврилук М. М., Чебаков М. П., Гончар О. М., Вергунов В. А.; УААН, Миронівський ін-т пшениці ім. В. М. Ремесла; за ред. Шелепова В. В. – Миронівка, 2007. – 405 с.; Вергунов В. А. История развития теоретических и практических вопросов в семеноводстве / В. А. Вергунов, В. В. Шелепов, А. Е. Тарабрин, Р. Ю. Шабанов // Зб. наук. пр. Ін-ту біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН; за ред. М. В. Роїка, М. М. Макрушина. – К., 2012. – Вип. 16. – С. 67–76; Піпан Х. М. Селекція озимої

пшениці в Україні: історія та здобутки / Х. М. Піпан; НААН, ННСГБ; за наук. ред. В. В. Шелепова. – К., 2013. – 199 с. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграр. наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 69). **5. Вавилов Н. И.** Селекция как наука / Н. И. Вавилов // Избр. произведения : в 2 т. – Л., 1967. – Т. 1. – С. 328–342. **6. Плиний.** Естественная история. Кн. 18 // Плиний // О сельском хозяйстве / АН СССР. Ин-т истории науки и техники. Секция истории агрикультуры; [Катон, Варррон, Колумелла, Плиний]; под ред. М. М. Бурского. – М.: ОГИЗ-Сельхозгиз, 1937. – С. 231–285. **7. Семполовский А.** Руководство к разведению семян и улучшению возделываемых растений / А. Семполовский. – СПб.: Имп. Вольн. Эконом. О-во, 1897. – 200 с. **8. Семполовский А.** Выведение новых сортов хлебных растений / А. Семполовский // Сельское хозяйство и лесоводство. – 1900. – № 1. – С. 71–110. **9. Яковлев В. М.** Заседание I Отделения И.В.Э.Общества 22 сентября 1877 г., по сообщению об устройстве при В.Э.Обществе испытания посевных семян / В. М. Яковлев // Труды Имп. Вольно-Экономического Общества. – СПб., 1878. – Т. 1. – С. 114–156. **10. Ноббе** (Фридрих Nobbe) // Энцикл. словарь / издатель Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб.: Типо-литогр. И. А. Ефрона, 1897. – Т. 21. – С. 215–216. **11. П.П.** О посевных семенах / П. П. // Труды Имп. Вольно-Экономического Общества. – СПб., 1874. – Т. 1. – С. 299–301. **12. Яковлев В. М.** Исследование семян, представленных на домашнюю выставку И.В.Э.Общества, 31 октября 1877 года, и его торжественного собрания / В. М. Яковлев // Труды Имп. Вольно-Экономического Общества. – 1878. – Т. 1. – С. 268–280. **13. Васильев Н.** Селекция / Н. Васильев // Сельское хозяйство и лесоводство. – 1900. – № 7. – С. 113–161. **14. Тарабрин А. Е.** Граф А. А. Бобринский – основатель свеклосахарного производства Украины: мифы и реальности / А. Е. Тарабрин // Историчні записки : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Східноукр. нац. аграр. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2006. – Вип. 11. – С. 165–171. **15. Рислер Е.** Пшеница : физиология и культура; правила, которых следует придерживаться, если желают уменьшить стоимость производства пшеницы / Е. Рислер; пер. с фр. А. Р. Ферхмин. – СПб.: В. Демакова, 1888. – 151 с. **16. Семполовский** (Антон Людвигович) // Энцикл. словарь / издатель Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб.: Тип. Акц. о-ва «Изд. дело», Брокгауз-Ефрон, 1900. – Т. 29. – С. 467.

Надійшла до редакції 11.04.2013 р.

УДК 001.89:631.12

Спеціалізовані господарства: окремі сторінки витоків насінництва у контексті розвитку галузі в Європі та в Російській імперії / М. В. Присяжнюк // Вісник НТУ «ХП». Серія: Історія науки і техніки. – Х.: НТУ «ХП», 2013. – № 48 (1021). – С. 129–137. – Бібліогр.: 16 назв.

Семеноводство имеет важное народнохозяйственное значение и есть стратегической отраслью любого государства. Необходимость надлежащего контроля в семеноводстве обусловлена и исторически доказана. Появление первых семенных хозяйств в Европе в XVIII веке, стремительное широкое распространение организации системы семеноводства стало примером для первых удачных попыток внедрения семенного дела в Российской империи.

Ключевые слова: семеноводство, селекция, опытная станция, сельское хозяйство, технология выращивания

Seed farming is of great economic importance and is a strategic sector of any state. The need for proper control in seed farming is justified and historically proven. Establishment of pioneering seed farms in Europe in the eighteenth century, the rapid subsequent spreading of organization of seed farming was a model for the first successful attempts to introduce seed farming in the Russian Empire.

Keywords: seed selection, experimental station, agriculture, cultivation technology